
ELŐL JÁRÓ BESZÉD,
A' FIGYELMETES
MAGYAR OLVASOHOZ.

Déák munkátskámnak Világ eleiben való botsátása után, oly' Könyvet adok kezdedben fületett nyelvünkön, a' mely ámbár *Historia* nevet visel, mindazonáltal foross egyben köttetés vagy on benne úgy annyira; hogy a' fel-tett fundamentumokból ki-folyó következtéseknek valóságát, nem egy darabjának, hanem az egésznek el-olvasása, 's az egyben kötött rendnek egy nézéssel mint egy el-femlélése által lehet meg-ítélni; hanem ha valaki hasonlatos akarna lenni amaz *Hieroklesnél* lévő tréfás Oskolai Emberhez, a' ki el akarván házát adni, ki-huzott abból egy Követ, és azt hordozta félyel máfoknak. Ugyan-is az ilyen finü Könyvekről, melyek a' Világi böltfességet tárgyazzák, ha tfak egy darabját, mely az egyben kötésen kívül gondoltatik nézi vala-

ki, nem tehet jobb ítéletet, mint egy házról tehetne, egy abból ki-véteget 's távúl téteget köből, hogy milyen legyen az a' Ház?

Illyen finü munkával pedig azért kedveskedem néked Érdemes Olvasó! mivel ki-ki a' milyen tudományt szeret és ki-mivelése körül foglalatoskodik, Ember társainak 's nagy érdemü hazafiainak olyannal kedveskedhetik inkább; 's talám fükséges is az olyan Könyveknek számát faporítanunk, a' melyek' olvasások mellett gondolkozni kell az Olvasónak is, és hogy a' midön el-olvasa számot tudjan magának adni, mit tapasztalt és tanult belöle? 's nem pedig csak a' Képzelődést melegittse fel; panaszkodnak-is némely értelmes Emberek, hogy még igen kevés a' valóságos tudományokat tárgyazó Könyvünk 's csak a' Román 's Komédia fabású Könyvek faporodnak magyar nyelvünkön inkább, pedig más nemzetek nyelvek' pallérozások' főbb részének esmérük a' nagyobb értékü tudományoknak fületerett nyelveken való ki-miveltetését-is.

A' mennyiben az Ember a' maga testére nézve tárgya az Historiának, azt a' részit a' tudósok a' régibb időkben igen el-mulat-

el-mulatták ki-dolgozni; ugyan-is, ha imitt
amott, a' tartomány állásának és levegő-
égnek 's. a' t. munkásságáról mind az Em-
beri test finének és tagjainak mind pe-
dig az értelemnek és fívnek formáltatá-
sokra nézve írogattanak-is egy vagy más
tudományokban, de azt a' dolgot inkább
csak illették, mint ki-merítették, és az az
íránt szükséges tapasztalásoknak igen ke-
vés gyűjteménnyel miatt, különös tudo-
mányt abból nem formáltak. A' máj
Világban, ha csak a' tudós *Meiners* le-írá-
sát tekintjük-is meg, az *Emberiségnek tu-
dománnya*, vagy az *Emberek' Historiája* ma-
gában foglalja: a' föld golyobífsának mos-
tani és régibb állapotjának le-írását; ta-
nit az Emberek leg-régibb lak-helyeik-
ről, és a' föld minden részeire lassan lett
el-terjedésekről; elő adja fundamentomo-
fon a' nemzettségeknek eredeti különb-
ségeket mind az ő testeiknek formálta-
tásokra, mind pedig értelmeknek és fí-
veknek állapotokra nézve, úgy a' ki-
Palléroztatásnak különböző grádittsait;
az eledeleknek és italoknak neveit, 's
azoknak az Emberekre nézve való kü-
lönböző munkásságokat; lakásoknak, öl-
tözeteknek és magok különböző ékes-

getéseknek módjait az ő nevezetes foká-
saikkal egyetemben; a' nállok lévő mód-
ját, a' Gyermeknek neveltetésének, és az
Ázónyi nemmel és házasság tárfaikkal va-
ló bánáfnak; a' külső igazgatásnak for-
máit, különböző törvényeket, erköltsé-
ket, és a' tisztesség' s illendőségről,
vagy illetlenségről és gyalázatról való
igen különböző gondolkodások' módjait,
és ezekhez hasonlókat.

Ez az új tudomány: az *Embereknek
természeti Historiája* nagyon különbözik a'
közönséges polgári Historiától mind cél-
jára mind pedig tanítása módjára nézve.
A' közönséges Historia (Universalis His-
toria) az Emberi nemzetről ott kezdi a'
maga tanítását, az hol, és a' milyen álla-
potban a' leg-régibb emlékeztető írások
vagy maradványok azt szemünk eleiben
terjesztik, le rajzol minden nagy változá-
sokat, melyeket a' nevezetes emberek és
nemzetek tselekedtenek vagy szenvedte-
nek a' történeteknek és tselekedeteknek
hozzáforával együtt, melyeknek kisebb
vagy nagyobb mértékben, az Emberi
nemzet nagy része boldog vagy boldog-
talan állapottyában nagy befolyások volt;
fel-fedezi okait annak, hogy miért talál-
tatott

tatott a' különböző idő szakasokban az
 Emberi nemzet ilyen, vagy amolyan kör-
 nyül állásokban, és most is miért terje-
 dett, mivel tetett és világosodott úgy meg
 a' mint ezt valósággal tanáljuk. Ellenben
 az *Emberiség Historiája* nem azt beszéli
 elé, hogy az Ember a' különböző idő
 szakasokban mit tselekedett vagy szenved-
 dett, hanem mi volt ő, és mi most.
 A' közönséges Historia továbbá csak azon
 nemzetekről tanít, a' melyek igen fokot
 vittnek véghez, és vagy fok jókat, vagy
 fok gonoszokat tselekedtenek, el-mulattya
 pedig azon nemzeteket, melyek az ő
 tartományok' határain kívül ki-nem lép-
 tenek, vagy leg-alább csak a' föld
 nemzetből öltek-meg egyet kettőt, hogy
 azoknak le-huzott fejek bőrökkel mint
 valami Győzedelmi pompával mehesse-
 nek-bé falujokban. Ellenben az *Emberi-
 ségnek Historiája* méltóztatik főképpen le-
 erezkedni a' föld golyóbisán lakó leg va-
 dabb és pallérozatlanabb nemzetekhez-is,
 melyek az egész Emberi nemzet bódog
 vagy bódogtalan állapottyában, majd
 femmi észre vehető változást nem tette-
 nek; tselekezni pedig azt azért, mivel az
 Emberi természetnek eszmérésére, egy kü-

lőn lakó vad és pallérozatlan Emberek
fergetskeje (Hordája) többet tézen, mint
fokzor a' leg-tündöklőbb nemzetek, a'
melyek a' földnek nem tfak egy ré-
fét hodoltatták - meg 's pufztították
el. Utolyára a' közönséges *Historia*, a' men-
nyiben tfak lehet, az idő számlálás-béli
rendet (*ordinem chronologicum*) pontról
pontra kívánnya követni, különben az
egymásból származó 's egy másban fun-
dáltatott történeteknek el-nyúlt lántza
egészben el-fakasztatnék. Ellenben az *Em-
beriségnek Historiája* ezen idő számlálás-
béli rendhez nem köti magát, hanem
egész nemzeteket, és sok tselekedeteket
történeteket-is egyben foglal, a' melyek
mind az időre, mind az helyre nézve vég-
hetetlenül távol vóltanak egymástól.

Iselin, Home, és Falkoner, az *Emberi-
ségnek Historiáját*, egészben ki-dolgozni
igyekeztek. *Meiners* Göttingai tudós Ta-
nító, ezen új tudományban fontos raj-
zolatot adott-ki, a' kinek *bé* vezetésében,
okát lehet látni miért hogy tfak nem a'
mi időnkig, a' régibb igen nagy érdemű
Tudósoktól 's egész nemzetektől ez ki-
nem miveltethetett; ott lehet ezen új
tudománynak ditséreteit-is elég bővön fel-
találni

találni. Különösöbb és forosabb hatá-
 rok közzé forittatott, a' *Specialis Psycho-*
logia, vagy az a' tudomány, a' mely tanít
 az Embereknek az ő elméjek tulajdon-
 ságaira nézve való külömbsegeikről, 's
 azoknak okaikról, melyeknek esmérések
 ma igen szükségesnek tartatik méltán az
 Erkölcök Filozofijára. Ez hasonlokép-
 pen új tudomány, 's a' felyebb említet-
 tel Atyafiságos, sőt annak mint egy kü-
 lönösön ki-miveltetett része. Ugyan Göt-
 tingai másik tudós Tanító 's Udvari Ta-
 nátsos *Feder Ur* az Emberi akarat meg-
 vizsgáláfaiban, *) az II *dik* darabnak, nagy
 olvasást mutató Elöljáró-bevezédjében, meg-
 valja azt, hogy ilyen formán, a' *lélekről*
való különös tudományról (*Specialis Psycho-*
logiaról) gondolattyok is elég volt az em-
 bereknek nem régiben. Nem-is tfuda;
 mivel nem sok ideje annak, hogy a' *lé-*
lekről való tudományt a' Filozofia egyik
 különös fő részének tartják, és nem tfak,
 mint ez-előtt, egy sokak előtt nem igen
 nagyra betsültetett Filozofia' részének a'
 Metafizikának tfak egyik negyed részének
 gondolják. Ezen tudománynak szüksé-
 ges

*) Joh. Georg. Heinr. Feders Untersuchungen über den
 Menschlichen Willen.

ges vóltát el látta vólt már, amaz minden valóságos tudományra tartozó dolgoknak ki-miveltetéseket egy szemléléssel mint egy el-nézett igen tudós Anglus Ur az *Verulam*, és az VII-dik Könyvének III-dik Rézében, *de augmentis scientiarum*, hogy, és mi módon kellene azt ki-dolgozni, kívánságát elő adta, t. i. hogy az elmék és fívek tulajdonságai és hajlandóságai, 's egymástól meg-külömböztető bélyegei (*characteres*) az Okosabb Historikusokból; a' nemnek külömbségéből, az Emberi élet' külömböző szakaszaiból; haza; egészség; forma; fere-
 rentse, 's egyéb környül-álló dolgokból, fűkség volna hogy vétettetnének; hogy valamint az Emberi test az Orvosoktól apró részekre bontattatik: úgy az elmék tehetségeinek esmértető külömbégei vizsgáltsanak-meg, hogy a' különös Emberek hajlandóságainak titkai-is, ki-nyilatkoztassanak, 's az Örvoñi fizek a' fzerént rendeltessenek-ki. *Féder Ur* méltán oñtya négy rend-béliekre azokat, a' kik némü-némüképpen a' nagy *Verulam* kívánságát, kisebb vagy nagyobb mértékben telyefiteni kívánták.

I-ben. Némelyek egy kis árnyékozást és rajzolatot adtanak arról mint amaz *Anglus Barklay János* ilyen név alatt: *Icon animorum*, az hol nem csak az elmék külömbségeinek közönséges fundamentumait illeti, hanem az Európai nemzeteknek erköltsi külömbégeket egyenként megkülömbözteti, de távúl vagyon ő attól, hogy ezen tudományt minden rézeire nézve, állandó talpokra építetve volna-fel. A' Frantziák közzül ketten, kik magokat ki-nem nevezték, kívánták valami kis részben magokat ezen mezőben gyakorolni. Az Olofok közzül *Zámbaldi Pál* a' maga nyelvén, Velentzében 1767-ben az Emberi Historiára tartozó könyvet írt, melyben bizonyos felekben le-rajzolja: mitfoda munkásága legyen, az Emberi értelemre és hajlandóságokra nézve a' Tartomány állásának, vagy Klimának; az Ember élete külömböző idejének; a' temperamentumnak; a' neveltetésnek; a' külömböző vallásnak; a' polgári törvények és külső igazgatás módjának; a' föld termékenységeinek, 's a' test táplálására fel-vett eszközöknek, az azokra való ügyelésnek; és

a' feren-

a' fzerentsének vagy fzerentsétlenségnek,
de az ő munkája nintsen hiba nélkül.

II-för. A' lélekről való különös tudománynak (specialis Pſychológiának) kimiveltetésére láttattak valamit segiteni, a' kik valami darabotskáit dolgozták-ki az Erköltsi Filozofiának, t. i. vagy a' *temperamentumokat*, melyekről sok kétséges dolgokat írtanak; vagy az indulatokról való tudományt akarták jóbbatskán kimivelni, a' melyekről *Kártestöl-fogva Mejerig* a' kik írtanak, a' leg-első fundamentumokig azoknak bé-nem hatottanak. Egy vólt ezen rendűek között, a' ki a' nagy *Vérulám* kívánságainak valamennyiben eleget tenni kívánt volna *Vesénfeld Arnold* a' mult században az Odera mellett való Frankfurtban Tanító.

III-för. Ezen újj tudománynak gyarapítására, valyon hát azok mennyit segítettének, a' kik a' *tſelekedeteknek Filozofiáját*, (practicam Philosophiam) a' maga egész kerületében 's minden részeire nézve az ő értelmek fzerént, ki-dolgozni kívánták? Bizonyára az hiresebbek és hozzáfabbak, tſak egy szóval-is elig illették ezt a' tudományt. Maga *Wolff*, a' ki egy hozzú részt iktatott-bé az ő bővebb munkájában:

kájában: *de conjectandis hominum moribus*, az az, az emberek erköltséikhez való alkalmas hozzá vetésről; e' tzelra semmit nem tfelekedett. Már a' *Thomásius* Oskolája, a' Filozofiát az élet' környül állásához és fűkségeihez akarván intézni, elmélkedett az elmék külömbiségeinek fundamentomiról és bélyegeiről. *Thomásius* fokra-is ment volna, ha ő az elmék ne-
meinek és hajlandóságaiknak, igen kevés fundamentumokat nem tett volna fel, és ha a' kevélység; testi bújaság; és fös-
vényiségre határozott *temperamentumok*-ból, nem akart volna minden Közben-
vetés nélkül mindent meg-magyarázni, ha a' távulabb való külső okokra-is ki-
lépett volna; de ő abban a' vélekedés-
ben volt, hogy az Embernek eredet fe-
rént való elme' állása és módja, sem a'
ferentse', sem a' ferentsétlenség', sem a'
Diétá, sem semmi más külső dolgok' bé-
folyások által meg-nem változtathatik
's. a' t. *Gundling; Vincent; Placcius; Hob-*
bes, igen kevéssel mentenek e' dologban
többre.

IV-*ker* A' nagy Verulám kívánságát
a' lélekről való különös tudománynak (*spe-*
cialis Psychológiának) ki-mivelhetésére,
leg-

leg-többség segítették már az Historiáknak
 Filosofusi szemekkel és figyelemetességgel
 való Irói és Buvárai. Már e' mezőben
 fényes nevek, *Hume; Robertson; és Schmidt,*
 kivált a' kik nemcsak valamely különös
 nemzeteknek vagy nemzetyeknek Historiá-
 jokat, hanem inkább sok afféle különös
 Historiáknak egyben vetéséből, a' lélek
 tudománya szerént való (psychologiai)
 fundamentomos fel-tételek szerént, az
Emberiségnek 's az Erkölsöknek terméke-
 ti Historiájokat, Világ eleiben borsátani
 igyekeztenek, mint a' felyebb-is említett,
Iselin, úgy *Ferguson, Kraft, Millár,* és
Home.

Amaz hires *Montesquieu* Ur-is ezen
 tudományra nézve igen sok hasznos meg-
 jegyzéseket gyűjtött egyben halhatatlan
 munkájában, a' mely mint egy jel-adás
 lett a' Tudósok között, az Historiának
 Filosofijára, és hathatós indító eszköz,
 a' Tartomány' állása, (a' Klima,) és más
 testi, és erköltsi okoknak, melyek az ér-
 telem és erköltsök formáltatásokban bé-
 folynak fundamentomosabban való meg-
 vizsgáltaásokra. Ezen materiában éppen
 ily' nagy érdeme nints *Russonnak* (*Rous-
 seau;*) de ugyan csak, sokakat ö-is ébrez-
 tett-

rett-fel erre, mind az ő *Émiljivel*; mind pedig más esméretes de képtelen állatású munkátskáival. A' ki bővebben akarja ezen dolgokat meg-érteni, magát *Fédert* olvassa-meg, a' kinek felyebb meg-nevezett igen hires mukájából nagyobbára, a' mi ott hozzáfobban vólt, mint egy Kisded dió helyben foglaltam, a' nagy *Verulam* kívánságának, kisebb vagy nagyobb mértékben való telyesítgetéseit. *Féder Ur* a' ki ezen tudományt fzelesebben ki-terjesztette, fenn ki-nevezett Könyvében, kivált az elme másik tehettsége' az akarat tulajdonságaira nézve; meg-valja utolyára az írt helyen, hogy el-nem melőzheti semmiképpen a' *Flögel: Emberi értelemről való Historiáját*, nem csak azért hogy ennek czélja és foglalattya, nagy hasonlatossággal és Atyafisággal vagyon a' maga munkájához, hanem főképpen azért, hogy ifjabb-korában olvasván ezen munkáját *Flögelnék* az első ki-adás fzerént, a' fokzör említett tudományra nézve fűk-séges tanuságokkal felette bővölködőnek tanálta.

Ez már, ez az *Flögel: Emberi értelemnek Historiája*, a' melynek három ki-adásai vóltak, jött ki ugyan-is elsőben

§ §

1765-ben,

1765-ben, utoljára pedig meg-jobbíttatva
harmadszor 1776-ban a' mely utolsó ki-
adásából ezen Könyvnek, fordítottam
füzetett magyar nyelvünkre ezen fenned
előtt való Könyvet. Az Író a' természet
vizsgálóknak módjokat akarta e' Könyvben
szorosán meg-tartani, hogy t. i. az Em-
bert magát szemlélje, vagy más igen hi-
teles bizonyság-tévők által szemléltse,
és ezeken a' fundamentumokon akarta
fel-építeni az *Emberi értelem terméketi*
Historiájának ezen próbáját. Az ilyen ta-
nitás és vizsgálódás meg-érdemli felette
a' figyelemetességet, mivel ez érdemli fő-
képpen az hitelt is, és csak egyedül va-
ló út, a' fundamentomos esméretre, a'
midőn fel-keresi okait az Emberi érte-
lemnek; hogy t. i. vagy különösön vagy
más társ okokkal együtt mellyeket több-
nyire egyben kell kötni, mik légyenek
azok, a' mik az Emberi értelmet for-
málják, vagy leg-alább a' magok részek-
ről nagy segítséget adnak ki-formáltatá-
sára és gazdagíttatására, a' mely okok
és Kutfők kilentz számmal vagynak fő-
képpen; az honnan, a' mint a' Könyv
eleiben függőztetett Summája vagy fog-
lalattya mutattya, az egész munka kilentz
szaka-

szakfokra oktattatik. Ki-nem maradnak
 innen azon akadémok-is, melyek az ér-
 telmet a' magok munkásságokban gá-
 tólják, vagy a' Tudományok és tiztes-
 séges mester ségek hanyatlásokat okoz-
 zák, a' melyeknek meg-esmérések hason-
 lóképpen ugyan meg-érdemli a' figyelme-
 tetséget; mert a' léleknek a' nyavalyáit
 úgy lehet leg-jóbban meg-orvosolni, ha
 az okok tudatnak, melyekből amazok
 származnak. Meg-kell vallani, hogy ezen
 Könyvben, mind közönségesen véve a'
Tudományok Historiájának, mind pedig a'
Filozófiának vagy Világi böltséfségnek, 's
 más tizteséges mesterségek' Historiájok-
 nak a' javából és szépiből rövideden sok
 vagyon bé-foglaltatva, és a' természeti
 Historiából-is szép világosítások vagynak;
 meg-jelennek ebben a' tündöklő hírt és
 ditsőséget érdemlett Fő tudósok, és ujj
 dolgokat fel-találó nagy emberek-is; úgy
 hogy, a' ki ezen munkát eddig nem ol-
 vasván, figyelmetességgel 's egy kiségg
 Filozofusi vagy a' dolgoknak okait vis-
 gálni szerető íz-érzéssel olvassa, lehetet-
 len hogy különös gyönyörűséggel bé-ne-
 teljék a' sok nevezetes ujj dolgoknak
 olvasása által, a' mely meg-vallom tör-

tént rajtam midőn 1776-ban a' Göttingai
hires Akadémiában mentem tanulni, és
ennek a' Könyvnek addig hírét sem hal-
ván, ottan leg-elsőbben Méltóságos L. Bá-
ró Radák Ádám Ur (ki már az előtt ott
ferénnyen folytatta tanulását) meg-esmér-
tette én véllem; úgy hogy azután-is az
előttem való kedveségét és érdemét
ezen Könyv el-nem veztette, és ez is
az oka, hogy hivatalom folytatásától meg-
maradott ürefsebb óráimon ezen Köny-
vet fordítottam, és szükséges jegyzések-
kel és magyarázatokkal világosítani igye-
keztem. Azzal nem hízlekedem magam-
nak, hogy írásom a' leg-pallérozottabb
magyarsággal ékeskednék! Az ilyen ékes-
ség meg-lehet a' fordításban, midőn va-
lamely verses munka, vagy Ékesen szól-
lás-béli darabok, Orátziók 's. a' t. fordít-
tatnak, melyekben a' leg-nagyobb szé-
ség áll a' ki-fejezéseknek elevenségeiben
és nemességeiben. *Tzitzero*-is azt a' mó-
dot tartotta midőn déák nyelvre fordít-
totta az *Eskbines* és *Démofthenes* Oratzio-
jit, melyeket egymás ellen mondottanak;
ugyan-is azt mondja: *Mint Orátor úgy*
fordítottam-meg azokat, nem úgy mint ma-
gyarázó. Az ilyen Ékesen szólás darabjai-
ban,

ban, a' jó Fordító szabadságot vehet magának, hogy bizonyos gondolatokat oda ragatson; a' bádgyartabbakat az *Horatius* szava szerént onnan ki-hadja; erősítse a' képzéseket, elevenebb és tündöklőbb ki-fejezésekkel éllyen, úgy hogy ilyen módon felyül-is haladhattya sokszor az eredeti Író. De akár-ki által-láthattya, hogy az ilyen fínü munkában igen helytelen volna az Fordítónak olyan forma szabadsága, mivel itt az Historiai vagy tapasztalás béli igazságokból, az Okoskodás forrás törvényei által kell más igazságokat ki hozni, az hol vagy az igen gyenge, vagy az igen erős ki-fejezés más ábrázatban öltöztetné az Igazságot; az ilyen munkában a' Fordító biztossá az Írónak; a' biztosnak pedig azt kell elé adni, a' mit réá bíznak, ki-vévén az alá írott jegyzéseket és magyarázatokat. De az érdemes közönség-is, inkább azoktól vár igen ki-tűnösített ékes befednek módját, a' kik a' képzelődésnek tárgyai körül forgolódnak, nem pedig azoktól a' kik közönséges igazságok körül foglalatoskodnak, az hol az hasonlatosságok szerént való Ékes állás formái, hamar homályt okoznának; de igyekeztem men-

nél értelmesebben lehetett a' dolgot ki-
magyarázni. Azt könnyen által lehet lát-
ni, hogy ilyen nyelven mint a' miénk,
mellyen a' magosabb értekezésü tudo-
mányok, mint a' Filozofia is nem igen
gyakoroltattak és műveltettek ki, 's kö-
vetkezésképpen mesterség-béli főek (*ter-
mini technici*) nem állítottak még egészen
fel, hogy ilyen nyelven mondom, igen
bajos Filozofiai elmélkedésekben elegyed-
ni. A' felyebb már említett *Tzitzero* zín-
te ilyen állapotban volt, a' midőn Gö-
rög nyelvből kezdette a' maga fületett
déak nyelvén, a' Filozofiai bölts érteke-
zéseket ki-adogatni, melyek addig csak
Görög nyelven vóltanak; vagy uj főkat
tsínált, vagy pedig ha érthető-képpen ki-
nem fejezhette magát, meg-is hagyta a'
rég főkat, magyarázattjai mellet a' ma-
gok valóságokban. Meg-vallóm, hogy a'
mesterség vagy tudomány-béli főkat (*ter-
minos technicos*) többnyire igyekeztem
magyar nyelvünkön kí-tenni; de a' *Kli-
mát* egy főval ki-nem tehetvén meg-
hagytam, és meg-magyarázván, azután
éltem velle; leg-több bajt okozott a' '*Se-
ni* (*genie*) fő, a' mely a' mái tudósok
között oly' nagy és félefen ki-terjedő
dolgot

dolgot téhen, hogy ezen Könyvben a'
 második elég hosszú szakasz, egészen an-
 nak meghatározásában és magyarázásá-
 ban foglalatoskodik. Ezt a' 'Seni' szót,
 melyet az elme tehetségeire nézve igen
 szükség meg-érteni, minden pallérozott
 nemzetek be-vették 's élnek véle; a'
 maga munkáiról esméreteres *Detsi Ur-is* a'
Pannoniai Fénikfének 52-dik és 53-dik lap-
 ján azt írja, hogy az előtt tizenkét éz-
 tendökkel, füle hallottára ötven aranyatt
 tett-fel, a' Berlini Királlyi Tudós Társa-
 ság jutalomúl annak, a' ki e' Frantzia
 szót 'Seni (genie) egy szóval helyesen né-
 metre tudná fordítani. Az említett ér-
 demes *Detsi Ur* értelmével meg-egyezem
 én, hogy minden pallérozottabb nemze-
 tek szokások szerént, a' mely idegen, tu-
 domány-béli szokat, illendő módon és
 érthetőképpen által nem lehet születtett
 nyelvünkre fordítani, azokat inkább meg-
 kell hagyni régi valóságokban, mert nem
 csak hozzá szokik az Ember, hanem mind
 a' nyelv, mind az értelem egyfzersmind
 gazdagodik véle, és talám kevés ember-
 nek-is tetszenek azok a' tfuda szabású
 új magyar szók, melyeneket némelyeknél
 látunk vagy hallunk. Igaz az, hogy a'

Magyar Kurirban az el-múlt éftendőben, az 56. szám alatt, a' 865-dik lapon egy máfunnan küldetett 's oda bé-ikratott levélben a' 'Seni (genie) *lángnak* nevezetett; de mind az, hogy ez hasonlatosság fzerént való főllás formája; mind pedig ki-nem meriti annak értelmét, a' mint ezen Könyvünk' említett második szakafának meg-olvasása, akár kit arról meggyőzhet, a' mely résznek vagy szakafnak kezdetében való jegyzésben bővebben főllottam, miért hagytam-meg ezen 'Seni főt, hozzá tóldván a' magyarázattyát.

Immár ezen Könyv lapjainak allyán tett magyarázatokról vagy jegyzésekről fükségesnek tartom főllani, melyek hogy a' gyakorolatlanabbaktól-is meg-értethesfenek, azokat ilyen számok közzé főritom.

I ben. A' mely igen kevés jegyzések vagynak csillagokkal meg-bélyegeztetve azok az Író jegyzései, nem pedig az Fordítóé.

II-för. A' mely jegyzések, az elő forduló nevezetes dolgoknak (ítéletem fzerént) illendő meg-világosfittatásokra elég bővségesek, és betűkkel rendre vagynak meg jegyeztetve, azok az én magyarázataim,

taim ; mivel az Érdeemes közönség között, nem tehettyük-fel, hogy minden Magyar olvasó, ámbár természeti jó izérése, és a' mellett az Olvasáshoz igaz jó kedve légyen, hogy azokban a' Tudományokban, melyekről ezen Könyvben vagy tanítás, vagy azokra való tészlozás vagyon, egy formán jártasak vólnának. A' ki-pallérozottabb fész nem-is gyönyörködik az Olvasásban, és ha a' mit nem ért, az alól fel-tett magyarázatokban meg-világosítva találja, haznofabban folytathattya Olvasását, annyival inkább hogy illy' fészü Könyv nyelvünkön nem igen lévén ; igen fűkségeseeknek találtam a' magyarázatokat, 's nevezetesen az Ifjak, a' kiknek a' külömbözö tudományokban nints még illendő jártaságok, haznokat fogják azoknak venni.

III-för. Nem utolsó helyet foglalnak jegyzéseim között azok, melyek a' Filozofíanak vagy Világi böltsféségnek külömbözö rézeiből és Historiájából vétettenek, a' mint azokat sok helyeken lehet tapasztalni ; úgy a' Mathésisből vagy, az okoskodás mestersége fzerént való mérés tudományából némely helyen az hól megkivántatott, és könnyü móddal meg-lehe-

tett; nem különben a' Geográfiából vagy a' föld le-írása' tudományából, és az újabb útozóknak, a' föld golyobísa' távolabb részein lakó nemzetek felől való tudósításaikból; sőt a' dolog némely helyeken meg-kivánván, az Országok' igazgatása' tudományából (a' Statistikából)

IV-*ker.* A' Tudományoknak közönséges Historiájokból (è Historia Litterariâ) iktattam-bé ide számos jegyzéseket, nem különben az úgy neveztetett tisztességes mesterségeknek Historiájából. Magában a' Könyvben elő forduló igen híres Tudósnak, vagy más nevezetes ujj találmanyaikkal, nagy hírt és nevet magoknak szerzett nagy lelkeknek, és Fő vers szerzőknak a' pallérozottabb nemzetek között; úgy az elme, tudomány, 's mesterségek ki-miveltetésekre, vagy nagyobb virágzásokra törekedett Fő személyek' életeknek rövid le-írásait, érdemeknek le-rajzolásokkal egyetemben, kívántam az érdemes Magyar Olvasó eleiben terjeszteni; úgy hogy, egy kis tudományos Historiát (Litterariam Historiam) adnak jegyzéseim kezekben a' gyakorolatlanabb Olvasóknak; de ki-nem maradnak innen az hiresebb Kép-írók, 's más, nagy elme-béli

Kép-

képzeléft kívánó mesterségek Fő mestereinek életek 's érdemeiknek le-írások-is.

V-*kör.* Az elé forduló materiák megkivánván, a' közönséges polgári Historiából is kellett jegyzéseket és magyarázatokat tennem, éppen nem, mint a' többi-is, a' nagy Olvasású tanúlt emberek, hanem a' gyakorolatlanabb Olvasók kedvéért, p. o. Mátyásdoniai Filep Királly; Nagy Sándor, kik és mifsoda érdemü emberek vóltanak egyebekre nézve-is, de kivált a' tudományok' gyarapításokra nézve; úgy a' Ptoloméusok; az Arabok; nem különben Augustus Császár. A' Gothok, Anglo Saxok, Fránkok, Normannusok 's. a' t. minémü nemzetek, 's az elme ki-mivel-tetésének elő segítettése, vagy gátolására mennyire vóltanak? ki vólt nagy Károly Császár; 's ama' tudományokat szerető, 's nagyon elő mozditó X-dik Léo Pápa; amaz Angliában bátorsága 's ravaszsága által annyira ment Kromwell; tizen-negyedik Lajos Frantzia Királly 's. a' t. a' mely Fő személyeknek 's más ezekhez hasonlónak, felyebb a' könyben azokról szólván, életek folyását 's érdemeiket röviden jegyzéseimben le-írtam.

VI-*kör.*

VI. fejezet. Ezen munkának rendében, a' természetnek, és Emberiségnek Historiáiból vétetett vizsgálódások is lévén, ezen Tudományokból-is, az hol szükségesnek láttam, világosító jegyzéseket iktattam-bé, hogy a' kevesebbé jártasok, értelmesebben olvashassák ezen Könyvet, p. o. vagy a' külön csoportokban lakó vad embereket, vagy pedig az oktalan állatok között igen kúfán koroktól fogva fel-neveltetett vad gyermekeknek Historiájokat, világosan de röviden elé adni igyekeztem, az *elme Historiájában*, ezen vizsgálódásoknak nagy befolyások lévén; úgy a' természeti Historiából, mi a' *Mulatte, Mesquitze, Terzeron, Quarteron, Quinteron*; hasonlóképpen az állatoknak és plántáknak úgy nevezterett Orzágaiból előforduló természeti dolgokat-is, magyarázatok által kívántam világosítani. Hoffzabban nem kívánlak Érdemes Magyar Olvasó tartoztatni, hogy magának a' Munkának olvasására annál hamarább által léphess, a' mely mind gyönyörködtetni, mind pedig hasznos tanúságokkal kedveskedni fog; egyebet nem-is kívánok, hanem hogy a' milyen gyönyörűséggel olvastam én leg-elsőbbben-is ezen könyvet,

és

és a' mint nem fajnállottam fáradságomat
nem csak meg-fordításában, hanem fá-
mos és a' gyengébbekért mind szükséges
magyarázatokkal való meg-világosíttatá-
sában: éppen olyan gyönyörűséggel és
házonnal Olvashatsz értelmeknek a' szép
eszméreték által való gazdagíttatására, 's
ditső Nemzetünkben a' nagyobb érteke-
zésű tudományoknak-is, nyelvünkön va-
ló ki-terjedésére.

M. Vásárhely 1793.

Karáts. Hav. 6-dik napján.

